

20 ЯНВАР ФАЧИАСИНИН 10-ЧУ ИЛДӨНҮМҮ БАГТЫНДА

АЗƏРБАЈЧАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТИНИН ФƏРМАНЫ

1990-чы ил январын 20-дө Азербайжан халгына гаршы агыр чинајет төрөдилмишдир. Азербайжанын орази бүтөвлүјүнүн позулмасы чөһдлоринө, кечмиш ССРИ рөһбөрлијинин Азербайжан халгына гаршы апардыгы едалотсиз во гөрөзли сијасето, јерли рөһбөрлијин јарытмаз фаалијјотинө е'тираз оламөти оларог күчөлөрө чыкмыш динч оһалијо диван тутмаг мөгсөди ило Бахыја во республиканын бир нечө рајонунга ганунсуз оларог совет гошун һиссөлөри јеридилди. Корүнмөмиш гөддарлыгга һөјата кечирилөн чөза төдбирлөри нотичөсиндө Азербайжанын јуэлөрлө күнаһсыз вөтөндашы јарланды во гөтлө јетирилди. Бунунла Азербайжан халгына гаршы күтлөви террор акты һөјата кечирилди.

20 Јанвар һадисөлөри өрөфөсиндө Совет Иттифагы Коммунист Партијасы рөһбөрлијинин халгын монафејинө зидд сијасөти, Азербайжанын суверенлији во орази бүтөвлүјүнө гаршы мөркөзин апардыгы гејри-објектив во гөрөзли хөтт республика оһалисинин һөдсиз гөзөбинө собөб олду. О заманкы Азербайжан рөһбөрлијинин хүсусило Даглыг Гарабаг мөсөлөсиндө мөркөзлө сөвдөлөшмөси республикада көскин е'тиразлар догурду. 1987-чи илдон башлајараг ортаја атылан гондарма Даглыг Гарабаг проблемө Азербайжан халгы төрөфиндон елө илк күнлөрдөн республиканын орази бүтөвлүјүнө гаршы, вөтөндашларын Конститусија һүгүгларынын позулмасына јонөдилмиш бир чөһд кими гөбул олунду. Лакин сорһөдлөримизин тохунулмазлыгы мүхтөлиф сөвијөли довлөт гурумлары төрөфиндон рөсмөн дофөлөрлө төсдиг едилсө дә, Даглыг Гарабаг Мухтар Виләјотинин Азербайжанын төркибиндөн чыхарылмасы мөгсөдини күдөн сијасөт мөрһөлө-мөрһөлө һөјата кечирилди.

Һөлө 1988-чи илин мартында Совет Иттифагы Коммунист Партијасынын Мөркөзи Комитөси во ССРИ Назирлөр Совети Даглыг Гарабаг Мухтар Виләјотинин социал-јгтисади инкишафынын сүр'өтлөндирилмөси һаггында хүсуси бир гөрар гөбул едорөк өслиндө Даглыг Гарабагын Азербайжан ССР-ин табелијиндөн чыхарылмасынын төмөлини гојду. Нөч бир објектив өсаса истиһад етмөјөн, гондарма собөблөрлө гөбул едилмиш бу гөрарла Даглыг Гарабага мүстөсна һүгүглар верилди, күлли мигдарда вөсаит әјрылды, виләјотин бир чөх мөсөлөлөринин һөлли бирбаша иттифаг, назирлик во гурумларына һөвалө едилди. Азербайжан ССР Али Советинин 17 ијун 1988-чи ил тарихли гөрарында исө гејд олунурду ки, мөркөзин һөмин гөрары ило һөјата кечирилөн төдбирлөр "Мухтар виләјотин мөһсулдар гүввөлөринин инкишафынын сүр'өтлөндирилмөси, онун истөр ермөни во азербайжанлы оһалисинин, истөрсө дә башга милләтлөринин игтисади во мө'новөи төлөбатынын одонилмөси үчүн өлверишли шөраит јарадыр".

Даглыг Гарабаг Мухтар Виләјотини Азербайжанын табелијиндөн чыхармаг јолунда мөркөзин атдыгы һөвботи аддым ССРИ Али Совети Рөјасөт һөј'отинин мухтар виләјөтдө хүсуси идарөетмө формасы јаратмаг һаггында 1989-чу ил январын 12-дө вердији фөрман олду. Даглыг Гарабагын идарө олунмасы мөркөзин нүмајөндөси А.И.Волскинин башчылыгы ило јарадылмыш Хүсуси Идарөетмө Комитөсине һөвалө едилди. Бу, фактики оларог Даглыг Гарабагын Азербайжан ССР-ин төркибиндөн чыхарылмасы демөк иди.

ССРИ рөһбөрлији гөбул өтдији рөсми сөһөдлөриндө белө бир тосөввүр јаратмага чалышырды ки, о, рекионда јаранмыш вөзијјөти нормаллашдырмаг үчүн атдыгы аддымларда һөм Азербайжана, һөм дә Ермөнистанга мүнасибөтдө паритетлик мөвгејиндөн чыхыш едир. Һалбуки мөркөзин Азербайжана, азербайжанлыларга гаршы гөрөзли мүнасибөти ачыг-ашкар көз габагында иди. Азербайжанлылар һөлө 1988-чи илдон өввөл дә ССРИ-нин мөркөзи күтлөви информөсија вәситөлөриндө во Ермөнистанын мүхтөлиф мөтбу органларында мөгсөд-јөнлү шөкилдө һөјата кечирилөн идеоложи төчәвүзө мө'руз галырдылар. "Мөһфи азербайжанлы образы" јаратмаг һөмин кампанијанын өсас мөгсөди иди. Бу, 1988-чи илдө Ермөнистан ССР-дө, елөчө дә Даглыг Гарабаг Мухтар Виләјотиндө башланмыш күтлөви етник төмизлөмө өмөлијјатынын һазырлыг мөрһөлөси һөсаб едилө билөр. Ермөнистанда јашәјан азербайжанлыларын мисли корүнмөмиш гөддарлыгга ата-баба јурдларыны төрк өтмөјө мөчбур едилмөлөри заманы нечө-нечө сојдашымыз, о чүмләдөн гөчалар, гөдынлар во ушагчө гөтлө јетирилди. ССРИ-нин рөсми довлөт гурумлар, һүгүг-мүһафизө органлары во күтлөви информөсија вәситөлөри Даглыг Гарабаг проблемине олдугча бөјүк

диггөт јетирдији һалда, Азербайжан халгынын бөјүк фа-чиөси там сүкутла мүшајот олунду. Азербайжан рөһбөрлијинин бу мөсөлөдө тутдугу лагејд мөвге исө өз халгына гаршы өсл чинајөт иди.

Ермөнистан ССР Али Совети Азербайжан рөһбөрлијинин бу мөвгејиндөн "чөсарөтлөнөрөк" 1989-чу ил декабрын 1-дө Даглыг Гарабагын Ермөнистан ССР ило бирләшмөси һаггында гөрар гөбул өтди. 20 Јанвар һадисөлөринө бир нечө күн галмыш, јө'ни 1990-чы ил январын 15-дө исө ССРИ Али Совети Рөјасөт һөј'отинин "Даглыг Гарабаг Мухтар Виләјотиндө во бө'зи дикөр рајонларда фөвгөл'әдө вөзијјөтин е'лан олунмасы һаггында" фөрманы ило өслиндө азербайжанлыларын Даглыг Гарабагдыкы өв-өшиклөринө гөјятмаг үмидлөринө дә сөн гојулду. Фөрманын башлыгындан корүндүјү кими, мухтар виләјотин во "бө'зи дикөр рајонларын" кимө мөһсүб олмасы мөсөлөси дә артыг суал алтына гојулурду.

Мөркөзин Азербайжана гаршы гөрөзли сијасөт јеритмөси, республика рөһбөрлијинин халгын тәлөјинө ачыг-ашкар лагејдик нүмајиш өтдирмөси кениш халг күтлөлөри ичорисиндө гөзөб во е'тиразларга собөб олурду. Онлар кет-көдө даһа әјдын шөкилдө дөрк өдирдилөр ки, Азербайжан рөһбөрлији республиканын, халгын тәлөји ило баглы кедөн ојунларын гаршысыны алмагда әчизлик во гөтијјөтсизлик көстөрир, бөлкө дә рөһбөр мөвгелөрини гөрүјүб сахламаг үчүн мөркөзлө сөвдөлөшөрөк халга гаршы кизли хөјанөткар планлар һөјата кечирир. Халгын бүтүн мөс'улијјөти өз үзөринө көтүрмөкдөн, бу хөјанөткар планларын һөјата кечирилмөсинин гаршысыны алмаг үчүн әјага галхмагдан башга бир јолу галмамышды.

ССРИ рөһбөрлији дә республикада һагг-өдалөтин бөргөрар едилмөси уgrundа сөсини галдыран халга ачыг диван тутмаг јолуну сөчди. Совет ордусунун, хүсуси тө'јинатлы дөстөлөрин во дахили гошунларын ири континкентинин 1990-чы ил январын 20-дө фөвгөл'әдө вөзијјөт е'лан едилмөдөн Бақыны зөбт өтмөси хүсуси гөддарлыг во мисли корүнмөмиш вөһшиликлөрлө мүшајот едилди.

Әјага галхан халгын инам во ирадөсини гырмаг, милли мөһлијини алчәлтмаг во совет һөрб машынынын күчүнү нүмајиш өтдирмөк мөгсөди ило һөјата кечирилмиш 20 Јанвар фәчиөси тоталитар коммунист режиминин Азербайжан халгына гаршы һөрби төчәвүзү во чинајөти иди.

Төрөдилмиш чинајөт во онун нотичөлөри көз габагында олдугу һалда республика рөһбөрлији баш вермиш фәчиөнин маһијјотини һөр вәситө ило орт-басдыр өтмөјө чөһд көстөрмишдир. Халгын төлөби во бир груп депутатын төшөбүсү ило Азербайжан ССР Али Советинин 1990-чы ил январын 22-дө Јанвар фәчиөси ило баглы чагырылмыш сөссијасына республиканын өксөр сијаси во довлөт рөһбөрлөринин көлмөмөси исө онларын халгын тәлөјинө бикәнө галдыгларыны, төрөдилмиш чинајөтдө бу во ја дикөр дөрөчөдө иштирак өтдиклөрини бир даһа төсдиг өтмишдир. Республика рөһбөрлији һөтта шөһидлөрин дофн мөрасиминө көлмөји бөлө ләзым билмөмишдир.

20 Јанвар һадисөлөринө сијаси гөјмөт верилмөси төлөби ило дофөлөрлө чыхыш едөн Азербайжан Халг Чөһөси дә һакимијјөтдө олдугу доврдө фәчиөји сијаси гөјмөт вермөк үчүн өз имкәнларындөн истифадо өтмөмишдир. Белөликлө, һадисөлөрдөн узун мүддөт кечсө дә, кечмиш ССРИ-нин во Азербайжанын рөһбөрлији төрөфиндөн халга гаршы төрөдилмиш агыр чинајөт ачылмамыш галмышды.

Һөлө Азербайжанда совет һакимијјөти мөвчүд олдугу доврдө 20 Јанвар фәчиөси ило баглы олан во кениш халг күтлөлөри төрөфиндөн јыгылыб Довлөт Истинтаг Комиссијасына тәһвил верилмиш конкрет дәлил во сүбүтлар гөсдөн Азербайжандан чыхарылыб апарылмышды. О доврдө Азербайжанын прокурорлуг во һүгүг-мүһафизө органлары мүвәфиг истинтаг төдбирлөри һөјата кечирмөмиш, һөтта өксинө, 20 Јанвар фәчиөси ило баглы бир сыра мөһфи сөһөдлөр, о чүмләдөн мүһүм архив сөһөдлөри бүтөвлүклө во ја гисмөн мөһв едилмишди.

ССРИ-нин дикөр бөлкөлөриндө, о чүмләдөн Тбилисидө во Балтикјаны өлкөлөрдө баш вермиш һадисөлөр совет рөһбөрлији, халг депутатлары гурултаји сөвијјөсиндө мүзакирө едилсө дә, 20 Јанвар фәчиөси заманы баш вермиш һадисөлөр шүүрлү шөкилдө төһриф едилөрәк јанлыш јөзүмә во унутганлыга мөһкүм едилмишди. Јалныз 1994-чу илдө 20 Јанвар һадисөлөрини ләзы-

мынча гөјмөтлөндирмөк јолунда чидди аддымлар ачылмышдыр. Азербайжан Республикасы президентинин 5 январ 1994-чу ил тарихли фөрманы ило Милли Мөчлисө 20 Јанвар һадисөлөринө там сијаси-һүгүги гөјмөт вермөси төвсијө олунмушдур. Азербайжан Республикасынын Милли Мөчлиси һөмин мөсөлөјө хүсуси сөссија һөср едорөк бир нечө күн давам едөн ичләсларында январ һадисөлөринин өсл сөбәблөрини ачыгламыш, һөгиги күнаһкарлары ашкар өтмишдир. 1990-чы ил январын 20-дө төрөдилмиш фәчиөји һадисөлөрө Милли Мөчлисин 29 март 1994-чу ил тарихли гөрары ило сијаси-һүгүги гөјмөт верилмишдир.

XX өср тарихиндө тоталитаризмин төрөтдији он гәһли террор актларындан бири олан 20 Јанвар фәчиөсиндө Азербайжан халгына гаршы ишләдилмиш чинајөт өслиндө бошөријјөтө, һуманизмө, инсанлыга гаршы һөјата кечирилмиш доһшөтлө бир өмөлдир. һөмин чинајөти төрөдөнлөр индијөдөк өз чөзаларыны алмамышлар. Халгымыз өминдир ки, мүгөссирлөр тарих, бошөријјөт, өлөчө дә Азербайжан халгы гаршысында чәвәб вермөли олачаглар.

Азербайжан халгы 20 Јанварда һөрби, сијаси, мө'новөи төчәвүзө мө'руз галса дә, өз тарихи гөһрөманлыг он'өһөлөринө садиг олдугуну, вөтөнин азадлыгы во мүстөгиллији һәмине он агыр сынагларга исәнө көрмөк, һөтта шөһид вермөк өзминин бүтүн дүнјаја нүмајиш өтдирди. 1990-чы илин гәһли январында Азербайжанын азадлыгы во мүстөгиллији уgrundа шөһидлик зирвөсинө үчәлмыш вөтөн өвладлары 'өзлөринин фәдакарлыгы, шөһидлији ило халгымызын гөһрөманлыг салнамөсинө парлаг сөһифө јаздылар. Бу күн дә Азербайжан халгы онун милли мөһлијини гөрүмаг үчүн өз чанларындан кечмөјө һазыр олан өвладлары ило фөһр едир.

Азербайжанын азадлыгы уgrundа гөһрөманчысына һөләк олмуш вөтөндашларымызын өзиз хәтирәсини 20 Јанвар фәчиөсинин 10-чу илдонүмү өрөфөсиндө дөрин һүзилә јад едорөк гөрар алырам:

1. Гәһли Јанвар фәчиөсинин Азербайжан тарихиндө гөһрөманлыг во шөһидлик зирвөси кими мүстөсна өһөмијјөтини нөзәрә алараг фәчиөнин 10-чу илдонүмүнө һөср олунмуш хүсуси мөрасимлөр Азербайжан Республикасынын бүтүн шөһөр, рајон во көндлөриндө кениш мигјәдә кечирилсин.

2. Азербайжан Республикасынын Мүдәфиө Назирлији, Төһсил Назирлији, Мөдөнијјөт Назирлији, Көңчлөр во Идман Назирлији, Гадын Проблемлөри үзрө Довлөт Комитөси 20 Јанвар фәчиөси ило баглы күтлөви төдбирлөр, конфранслар во тематик дөрслөр кечирмөклө көнч нөслө вөтөнпөрворлик, мүстөгиллик, милли-мө'новөи дөјөрлөрө садиглик идејаларынын ашыланмасыны тө'мин өтсинлөр.

3. Азербайжан Елмлөр Академијасы во Төһсил Назирлији халгымызын тарих бөју азадлыг во мүстөгиллик јолунда апардыгы мүбаризөсинин мүхтөлиф мөрһөлөлөрини өкс өтдирөн фундамөнтал елми төдгигатларын апарылмасы ило јанашы бу мүбаризөдө 20 Јанвар фәчиөсинин елми бахымдан објектив ишыгландырылмасыны, бу һадисәјө һөср олунмуш хүсуси елми сөссија во конфранслар кечирилмөсини, мүвәфиг ношрлөрин һазырланмасыны тө'мин өтсинлөр.

4. Азербайжан Республикасынын Харичи Ишлөр Назирлији 20 Јанвар фәчиөсинин 10-чу илдонүмү мүнасибәтило онун өсл маһијјотини мүхтөлиф өлкөлөрин ичтимајјөтинө чәтдырмаг мөгсөди ило гәһли январы совет тоталитар режиминин Азербайжан халгына гаршы төрөтдији төчәвүз во террор акты кими сөчијјөлөндирөн төдбирлөр програмы һазырлајыб һөјата кечирсин.

5. Азербайжан Республикасынын Мөтбуат во Информәсија Назирлији, Довлөт Телевизија во Радио Верилишлөри Ширкөти, гөзөт во журнал редаксијалары 20 Јанвар фәчиөсинин 10-чу илдонүмү ило баглы материјалларын ношр во нүмајиш өтдирилмөсини тө'мин өтсинлөр.

6. "Азөркиновидео" Истөһсалат Бирлији 20 Јанвар һадисөлөринө һөср олунмуш тамметражлы сөһөдди филмин чөкилишини тө'мин өтсин.

7. Назирлөр Кабинети бу фөрмандан ирәли көлөн мөсөлөлөри һөлл өтсин.

Һөјдөр ӘЛИЈЕВ,
Азербайжан Республикасынын президенти